

VĒSTURISKĀS TRAUMAS PĀRNESES UN PĀRVARĒŠANAS PIEREDZE ĪSPROZĀ: JANAS EGLES UN DACES VĪGANTES PIEMĒRS

The Experience of Transferring and Overcoming Historical Trauma in Short Stories: an Example of Jana Egle and Dace Vīgante

Anda Kuduma

Liepāja University (Latvia)

Abstract. *The article aims to evaluate and characterise the reflection of the transference of historical trauma and the perspective of overcoming it in the short stories of contemporary Latvian women. The article deals with examples of the short stories of Latvian writers Jana Egle and Dace Vīgante, highlighting the impact of historical and psychological conditions and the traumatic consequences of the heroes' fates. The theoretical and methodological basis of the article is the theoretical studies on postcolonial criticism, cultural memory and trauma, and intergenerational communication issues by Aleida Assman, Dominick LaCapra, Laurie Vickroy, Polly Jones, Gabriele Schwab, Gayatri Chakravorty Spivak, and others. The selected examples of Egle's and Vīgante's stories reflect the inclusion of individual stories in the collective trauma narrative. The chronotope of the historical memory in Egle's and Vīgante's prose forms a hard-to-exit labyrinth where the deep subconscious traumas resonate with insuperable conflicts after the Second World War and the unavoidable coincidences of circumstances. The characters have fallen not only into the historical and sociopolitical traps but also into the traps of personal traumas. Both writers highlight the limits of historical memory marked by the intersection of individual and collective memory.*

Keywords: *Egle, history, memory, short prose, trauma, Vīgante.*

Ievads

Introduction

Rakstā pieteiktais temats iezīmē 21.gs. sākuma latviešu literatūrā joprojām neatslābstošo interesi par 20. gs. sāpīgo vēsturi, kas saistīta ar Otrā pasaules kara un pēckara padomju perioda notikumu un to seku pārvērtējumu. Mūsdienu aktuālo notikumu, proti, Krievijas kara pret Ukrainu, kontekstā tas ieguvījis jaunu nozīmību. Raksta mērķis ir izvērtēt un raksturot vēsturiskās traumas pārneses atspoguļojumu un tās pārvarēšanas perspektīvas pieteikumu mūsdienu latviešu sieviešu īsprozā. Kā aktuālie piemēri izvēlēti Janas Egles (1963) stāsti no krājumiem "Gaismā" (2015) un „Svešie jeb *miļenkij ti moj*” (2018) un Daces Vīgantes (1970) stāsti no krājumiem „Ledus apelsīns” (2016) un “Tad redzēs!” (2018), kas aktualizē mazo vēstījumu ieplūšanas kolektīvajā traumā naratīvā

nozīmi, saslēdzot to ne tikai ar bijušās postpadomju, bet visas Eiropas kolektīvās atmiņas telpu.

Tēmas aprobācijai izvēlētie J.Egles un D.Vīgantes īsprozas teksti analizējami kā traumas naratīvi un var palīdzēt traumas izpratnē un, iespējams, arī dziedināšanā. Abu rakstnieču īsproza turpina stiprināt kopš 20./21.gs. mijas renesansi piedzīvojušā īsā stāsta žanra dzīvotspēju un tā tālāku attīstību. Rakstnieces gandrīz vienlaikus debitē ar saviem pirmajiem stāstu krājumiem, kas ir spēcīgs pieteikums un arī pārsteigums gan profesionāļiem, gan plašākai lasošajai auditorijai. J.Egles – profesionālas pedagoģes, bērnu dārza vadītājas, iepriekš pazīstamas vairāk kā dzejnieces lokāli šaurā Liepājas un Lejaskurzemes reģiona kultūrtelpā – debijas stāstu krājums „Gaismā” (2015) saņem Latvijas Literatūras gada balvu (Laligaba) par labāko prozas grāmatu 2016. gadā. Kopš debijas prozā iznākušas vēl trīs stāstu grāmatas – „Svešie jeb *miļņkij ti moj*” (2018), “Dzimšanas diena” (2020) un “Latvju pacients” (2023). Savukārt D.Vīgantes – profesionālas mākslas zinātnieces, arī juristes un personālvadības speciālistes – debijas stāstu krājums „Ledus apelsīns” (2016) nominēts Laligabas balvai par spilgtāko debiju 2017. gadā. Debijas krājuma titulstāsts “Ledus okeāns” 2024. gadā publicēts atsevišķā izdevumā. 2018. gadā iznācis otrais īsprozas krājums „Tad redzēs!”.

Raksta teorētiski metodoloģisko pamatu veido postkoloniālisma teorētiķu un atmiņu pētnieku teorētiskās atziņas par atmiņas un traumu konceptiem. Pētījumā izmantoti kultūras teorētiķes Aleides Asmanes (*Aleida Assmann*) pētījumi par atmiņas kā pagātnes atdzīvināšanas un vēstures kritiskas pārskatīšanas instrumentu paaudžu komunikācijas atjaunošanā. Rakstā izmantotie vēsturiskās traumas naratīva pētnieku Dominika Lakapras (*Dominick LaCapra*), Lorijas Vikrojas (*Laurie Vickroy*) un Pollijas Džonsas (*Polly Jones*) pētījumi konceptualizē izvēlēta pētnieciskā fokusa aktualitāti un piedāvā metodoloģisku virzienu intensīvi traumatisku notikumu ietekmes uz indivīda emocionālo un kognitīvo funkciju darbību, to radīto traucējumu diagnostikas un novēršanas iespēju analīzi. Savukārt vēsturiskās traumas kā starppaudžu komunikācijas problēmjautājuma izpētes teorētiskā argumentācija gūta Gabrieleles Švābes (*Gabriele Schwab*) un Gajatri Čakravorti-Spivakas (*Gayatri Chakravorty Spivak*) pētījumos par upura un pāridarītāja ambivalentās saiknes un postkoloniālās sievietes dubultās apspiestības problēmjautājumiem.

Kā norāda virkne traumas pētnieku – D. Lakapra, G. Švābe u.c. – abu pušu iesaistīto – gan upuru, gan pāridarītāju – transpaaudžu traumas pārnese joprojām ir viens no aktuālajiem, bet neizrunātajiem jautājumiem mūsdienu starpdisciplinārajā, tostarp literatūras un kultūras, pētniecības laukā (LaCapra, 2016; Schwab, 2010). Vēsturiskās traumas analizētajos J. Egles un D. Vīgantes stāstos izgaismojas individuālās un kolektīvās atmiņas krustpunktos, atklājot traumatiskās pieredzes slazdus, kas ietver traumas pārmantojamību vairākās paaudzēs. Abu rakstnieču īsprozā tiek ieskicēts arī iespējamais traumas

pārvarēšanas psiholoģiskais mehānisms. A. Asmane norāda, ka atcerēšanās ir viena no būtiskākajām traumas pārvarēšanas un dziedināšanas iespējām, kas mazina spriedzi starp vēsturi un atmiņu: „Kolīdz atsakās no seklās dihotomijas starp vēsturi un atmiņu, kļūst redzamas daudzveidīgās sasaistes starp abām formām, kā apieties ar pagātņi, kā arī to savstarpēja papildināšanās. Jo mums ir vajadzīga atmiņa, lai vēsturisko zināšanu masā iedvestu dzīvību, perspektīvas un nozīmību, un mums ir vajadzīga vēsture, lai kritiski pārbaudītu atmiņas konstrukcijas, kuras vienmēr rodas noteiktās varas konstelācijās un kuras diktē tagadnes vajadzības.” (Asmane, 2018: 21)

J.Egles un D.Vīgantes īsprozas varoņu traumatiskās un postraumatiskās pieredzes raksturojums

Characterisation of the traumatic and post-traumatic experiences of characters in Egle's and Vīgante's short stories

J. Egles un D. Vīgantes īsproza psiholoģiski precīzi stāsta par cilvēkiem, kuru dzīves veidojis un traumējis 20. gadsimts – Otrais pasaules karš, deportācijas, pēckara padomju režīma traumatiskie nospiedumi – fiziska un psiholoģiska vardarbība, ideoloģisku melu, puspatiesību un noklusējumu laiks bijušajā sociālisma nometnē, Padomju Latvijā. Padomju ideoloģijas noteiktā dzīves pieredze abu rakstnieču stāstos tiek konfrontēta ar totalitārā režīma sabrukuma un Latvijas brīvvalsts atjaunošanas eiforijas atplūdiem 20.gs. 90. gados, atklājot postpadomju perioda ekonomiskās un psiholoģiskās krīzes piemēlto cilvēku ieslīgšanu vēl dziļākos pagātnes pieredzes traumatisma slazdos. Par minētajiem konfliktiem signalizē starppaudžu, īpaši izceļot sievietes, attiecību problēmas, tādējādi apstiprinot A. Asmanes tēzi, ka „traumas sagrauj cilvēka atmiņu un izrauj caurumus paaudžu komunikācijā. Jo masīvāka atvairīšana un lielāki caurumi atmiņā, jo lielāka tad vajadzība šos caurumus aizpildīt.” (Asmane, 2018: 35)

Atsaucoties uz amerikāņu traumas naratīva pētnieces L. Vikrojas traumas definīciju, proti, ka trauma ir „indivīda reakcija uz notikumiem, kas ir tik intensīvi, ka pasliktina indivīda emocionālo un kognitīvo funkciju darbību un var novest pie paliekošiem traucējumiem” (Vickroy, 2015: 6), jāsecina, ka gan J. Egles, gan D. Vīgantes prozā izgaismotie varoņu likteņi, viņu rīcība un dzīvesveids uzskatāmi demonstrē traumas sekas – tie bieži vien ir noslēgušies sevī, savā klusuma zonā, zināmā izdzīvošanas režīmā. Visi viņu spēki tiek tērēti paš aizsardzībai, tie vairs īsti nespēj just līdzi, piedot vai palūkoties uz kādām situācijām ar humoru un vieglumu. Zināmā mērā viņu dzīvēs ir iedarbināts pašiznīcināšanās režīms. Bieži, būdami vardarbības upuri, viņi paši kļūst par varmākām, turpina nodarīt ļaunumu gan sev, gan apkārtējiem. Tādējādi traumēto paaudžu komunikācija ir apgrūtināta vai dažkārt pat neiespējama.

Vēsturiskās atmiņas laiktelpa abu rakstnieču prozā veidojas kā grūti izejams labirints, kur katra atsevišķā varoņa dziļi zemapziņā iedzītās traumas pārklājas, sakļaujas, atklājoties nepārvaramām laikmeta kolīzijām pusgadsimta garumā, nenovēršamu apstākļu sakritībām, citu radīto un pašu kultivēto stereotipu cilpām. Traumatiskā pieredze – sašķelta, noliegta, dziļi slēpta, noklusēta, dažkārt racionalizēta, bet kopumā neintegrēta – tiek nodota pēcnācējiem ar starppaaudžu pārneses palīdzību (Schwab, 2010). Rezultātā mūsdienu cilvēka psihē šis neapzinātais mantojums mēdz ieņemt lielu vietu un turpināt savu destruktīvo darbību. Atšķirīga ir abu rakstnieču atspoguļoto traumu lokācija, intensitāte un to reprezentējošie paņēmieni.

Abu rakstnieču stāstos iezīmēti to vēstures notikumu provocētie kontrpunkti un sarežģījumi, kuros varoņi nokļuvuši gan pret pašu gribu (1940. un 1949.g. deportāciju pieredze), gan šķietami labprātīgi, izdarot kādas kļūdainas individuālas izvēles. Spilgts izsūtījuma traumatisma piemērs ir J. Egles stāsts „Veronika” (krāj. „Svešie jeb *miļņkij ti moj*”), kurā no pirmās padomju okupācijas laikā (ap 1940., 41.g.) dzimušās mazās Veronikas skatupunkta fiksēts vācu okupācijas laiks (1941–1945), aizvešanas draudi uz Vāciju un labprātīgas trimdas iespējas, pēckara padomju varas realizētās kolektīvizācijas politikas absurds Latvijas laukos un 1949. gada izsūtījuma notikumu traumatiskā rezonanse mazās meitenes zemapziņā. Kolektīvā izsūtījuma pārdzīvojums ieplūst neizsūtīto, kuru vidū beigu beigās ir arī Veronikas ģimene, individuālajā pieredzē, identificējot kultūras traumu, kas skar daudz dziļākus psihes slāņus. Veronikas prieku par iespēju palikt dzimtenē un atgriezties mājās vecajā dzīvē aizēno redzētais skats, kā aizved viņas draudzeni Rasmiņu ar mammu. Draudzenes ģimenes deportācija atbalso un identificē daudzu aizvesto likteņus. Meitenes atmiņas klusumu veido un nostiprina neizsāpēti pārdzīvojumi, vainas apziņa un neatbildēti jautājumi visa mūža garumā, postraumatismu raksturojošs sēru un melanholijas stāvoklis.

Mākslinieciskās kapacitātes ziņā līdzvērtīgs izsūtījuma traumas destruktīvās darbības reprezentējošs piemērs ir D. Vīgantes stāsts „Ledus okeāns” (krāj. „Ledus apelsīns”). Autore izstāsta vienas dzimtas traģisko izsūtījuma pieredzi, proti, 1941.gadā tiek deportēta ģimenes māte Irma un tēvs Edvards, viņu bērnus – dažus gadus veco dēliņu Kasparu un zīdaiņa vecuma meitiņu Māru – no izsūtījuma paglābj Irmas tēvs. Pēc vectēva nāves abiem ir iespēja dzīvot vectēva brāļa Oskara ģimenē, kas abus pasargā no bērnunama postošās pieredzes. Stāstā spilgti izgaismota psiholoģisko un kultūras aspektu mijiedarbe varoņu attieksmē pret minētajiem notikumiem. Vīgante detalizēti izstrādā un atklāj traumas sekas indivīdu psiholoģijas līmenī, rādot, cik spēcīgi varoņu apziņu deformē jaunā vēsturiskā un kultūras situācija, kas sabalsojas ar totalitārisma pētnieces L. Vikrojas atziņu, ka nav pareizi uzskatīt, ka visi cilvēki darbojas saskaņā ar universāliem, dabas dotiem psiholoģijas likumiem, tieši pretēji, mūsu emocijas ir kultūras (un ideoloģiju) konstruētas, un tādas pilnīgi noteikti ir arī literatūrā

attēlotās emocijas (Vickroy, 2015: 14). Kad 1956.gadā Irma pēc 15 gadiem atgriežas no izsūtījuma, viņa saviem bērniem ir svešiniece. Meita nevar mātei piedot viņas neesamību, proti, savus piecpadsmit bārenības gadus. D. Vīgantes Māra, līdzīgi kā J. Egles Veronika, ir tipisks “traumatizētās vecāku paaudzes” (LaCapra, 2016: 379) bērns. Abas ir saņēmušas vardarbīgu vēsturi ne tikai caur faktiskajām vecāku atmiņām vai stāstiem (*postmemory*), bet arī afektiem, kas ir neintegrēti un nepielīdzināmi.

D. Vīgante stāstā precīzi iezīmē arī pirmās pēckara desmitgades, Staļina kulta laika traumatiskos nospiedumus. Irmas meita Māra ir pieņēmusi jaunus ideoloģiskus, sabiedriskās un kultūras dzīves diktētos noteikumus, rezonējot tipisko padomju mitoloģisko domāšanas veidu, proti, ģimeni, māti un tēvu aizstāj darba kolektīvs, kur jaunā sieviete pavada lielāko savas dzīves laiku un uzturas vislabprātāk, kur tiek svinēti svētki un stiprināta pārliecība par dzīves pseidomērķiem un centieniem. Šie mērķi nav saistīti ar izglītības iegūšanu un garīgu pilnveidi, bet gan šauri materiālistisku un vienkāršu izdzīvošanas stratēģiju. Šāds pasaules uztveres un uzskatu modelis ir absolūts pretstats mātes pirmskara Latvijas brīvvalsts laika izglītības un kultūras pieredzei, interešu lokam, mērķiem un centieniem. Kā atzīst padomju totalitārisma pētniece P. Džonsa, arī tad, ja totalitārisma laiks bijis vairāk valdošās politiskās partijas diktēts, nekā pilsoņu sirdīs izjūsts, tas atstājis dziļu un noturīgu iespaidu uz padomju cilvēka pasaules uztveri, kultūru un mākslu (Jones, 2013: 18). D. Vīgantes stāstā pārciestās zaudējuma sāpes neļauj mātei un meitai saprasties un izlīdzināties līdz pat mātes nāvei, kaut autore psiholoģiski smalki atklāj abu sieviešu netiešos, lasītājam tikai nojaušamos tuvināšanās mēģinājumus. Kādā intervijā autore atzīst, ka „bija svarīgi neieslīgt nostalgijā, neļaut atmiņām kļūt pārlietu patētiskām. Es pievērsos tā laika kontrastiem un absurdiem, tam, kā cilvēki jutās, cik atšķirīgi tika audzinātas dažādas paaudzes un kā veidojās neizpratne un vēsums starp dažādas kultūrtelpas baudījušiem cilvēkiem.” (Vīgante, 2016b) Mātes un meitas pārrautās attiecību saites mēģina atjaunot Irmas mazmeita un Māras meita Rasa. Tādējādi var runāt par traumas pārnesi un klātbūtni triju paaudžu sieviešu likteņos. Taču tās apzināšana un izstāstīšana ir galvenais atbildības kritērijs un iespējamais solis uz tās pārvarēšanu un dziedināšanu. Dzimtas vairāku paaudžu sieviešu vainas un kauna traumatiskā klusuma dubultais zīmogs ir pārraujams ar traumas izcēlumu no aizmirstības zonas un tās pēctraumatiskās ietekmes bloķēšanu.

Savukārt J. Egles pirmā krājuma „Gaismā” (līdzīgi kā D. Vīgantes otrajā stāstu krājumā „Tad redzēs!”) visus astoņus stāstus tematiski vieno atšķirīgas traumatiskās pieredzes. Autore šķietami nefokusē uzmanību ne uz vēsturi, ne uz politiku, taču pagātnes traumatisms destruktīvi caurvij personāžu likteņus. Taču, pieaugot stāsta psiholoģiskajai spriedzei varoņu traģisko dzīves stāstu kolīziju izgaismojumā, sākotnēji tikai nojaušamais vēsturiskais un sociālais fons pamazām iegūst arvien precīzākas un skaidrākas kontūras – kā fatālu apstākļu un

nepārvaramu šķēršļu noteikts izejas punkts varoņu traumētajām dzīvēm. J. Egles stāstu centrā konstanti ir izirušas vai nepilnas ģimenes modelis, kurā vīrietis visbiežāk attēlots kā destruktīvs spēks, kas fatāli ietekmē sievietes dzīvi, ko raksturo toksiskas attiecības ģimenē, alkoholisms, fiziska un psiholoģiska vardarbība u.c., piemēram, stāstos „Tāds rudens” un „Laiks mosties” tas ieskicēts pat vienas ģimenes četrus paaudžu likteņos. Krājums izceļ gaismā vairākās paaudzēs noklusētās traumas transgresiju: vardarbību ģimenē, izvarošanu, psihiskas problēmas, pedofiliju, seksuālu diskrimināciju u.c. Pagātnes rēgi varoņu tagadni veido tādu, kāda tā ir, var teikt, ka notikušais determinējis notiekošo. Tādēļ varoņu lielākā vēlme izrauties no atsvešinātības slazdiem – sarunāties un būt uzklausītiem, saprastiem – visbiežāk tā arī paliek vēlmju iedīgli. Nepiepildītu un nepiepildāmu cerību izmisuma sāpes paceļ dažāda veida atkarības līdz hipertrofētām slimībām jeb deviāciju līmenim. Atkarība, kā zināms vienmēr izraisa līdzatkarību tuvākajos. Gandrīz katrā no krājuma stāstiem galveno varoni balsta un cenšas glābt kāds no līdzcilvēkiem, pašiem tuvākajiem – tēvs savu vardarbīgo dēlu Uldi stāstā „Gaisma”; vecāmāte vientulības un pamestības izmisumā apmaldījušos mazdēlu stāstā „Bedre”; māte tēva seksuāli izmantoto meitu stāstā „Judīte”; Agate savas nenodefinētās dzimumidentitātes slazdos nokļuvušo kaimiņu stāstā „Aiziet jūriņā”; vecākais brālis Juris nejauši izraisītās vecāku nāves vaininieku jaunāko brāli Klāvu stāstā „Lūdzu, lūdzu, lūdzu”; divi mazi bērni savas dzīves dubļos iegrimušo māti stāstā „Durvis”. Vēstījums ir arī par viņu līdzatkarību un bezspēcības slazdiem. Destrukcijas cēloņi ir dažādi. Tie var būt veidojušies ģimenē un pārmantoti („Bedre”; „Judīte”), un tie var būt nelaimīgas sakritības rezultāts („Lūdzu, lūdzu, lūdzu”), kas iegūst bumeranga efektam raksturīgo liktenīgo cēloņseku rezultātu. Tas visos gadījumos ir viens – nespēja sevi pārvarēt un mainīt apstākļus. J. Egles stāstu varoņi, pagātnes traumēti, bieži vien ir nomaldījušies savos priekšstatos un ilūzijās par pašu svarīgāko, sapinušies kādu nepārvaramu dzīves problēmu un atkarību pinekļos, vardarbīgi cenšoties izraut kādu mīlestības un laimes drusku uz līdzcilvēku rēķina. Šķiet, autores secinājums ir nepārprotams – mīlestības trūkums ir pati lielākā dvēseles trauma, kas izraisa tik daudz bēdu un nelaimju. Tas ir agresijas un karu cēlonis. Konkrēti un globāli.

Arī otrās J. Egles prozas grāmatas „Svešie jeb *miļēņkij ti moj*” visu 8 stāstu atšķirīgie, suverēnā dramaturģijā balstītie subjektīvie skatupunkti ne tikai fokusēti vienotas vēstījuma struktūras izveidē, ļaujot krustoties varoņu dzīves ceļiem un aktuālo problēmu lokam, pārdzīvojumu intensitātei un eksistenciāli skaudrajiem dzīves jēgas saprašanas mēģinājumiem, bet nepārprotami signalizē par vēsturiski traumatiskā mantojuma ietekmi. Lai arī atšķirīgs ir krājuma stāstu varoņu vecums, dzimums, tautība, dzīves telpa (pilsēta un lauki), dzīves pieredze, to biogrāfijas un dzīves vadlīnijas ir līdzīgas, viņi visi ir vienlīdz nelaimīgi, distancēti, atsvešināti un vientuļi, viņi visi ir svešinieki, bet, pirmkārt, svešinieki paši sev.

J. Egle šajā prozas krājumā mākslinieciski savdabīgā veidā pieskaras Latvijai un tās iedzīvotājiem joprojām aktuālajai, ilgstoši milzušajai kultūras traumai, kuru radījuši virkne 20.gs. notikumi – Latvijas valstiskuma zaudēšana 1940.gadā, Otrais pasaules karš, dzīve starp divām okupācijām, totalitārisma ideoloģijas kultivētā morāle, ilgstošā vēsturisko pāridarījumu noklusēšana, pašu izvēlēta vai situācijas uzspiestā līdzdalība abu okupācijas varu noziegumos, kā arī to vērošana, neizsakot protestu un nosodījumu. Tie ir jautājumi, kas pēdējā laikā pastiprināti Latvijā tiek pētīti gan no sociālantropoloģiskā, gan kultūrvēsturiskā skatupunkta, un jo īpaši aktualizēti pēc Krievijas agresīvās ārpolitikas realizēšanas pret Ukrainu kopš 2014.gada un pilna laika iebrukuma tās teritorijā 2022. gadā. Atsevišķu pētījumu rezultāti rāda, ka latviešu pārdzīvotās sociālās sāpes un kolektīvās bailes, kuras sakņojas vēsturiskajā atmiņā, joprojām apgrūtina tādu attiecību izveidi starp Latvijā dzīvojošajām etniskajām grupām, kurās valdītu savstarpējā pašāvēība, cieņa un uzticēšanās. Kolektīvā atmiņa nodrošina kolektīvās identitātes apzināšanos. Taču J. Egle nedramatizē, bet arī netrivializē šo kolektīvās identitātes un kultūras traumas aspektu, to reducējot līdz latviešu un krievu nacionālajām pretrunām un dažkārt sarežģītajām attiecībām. Drīzāk rakstnieces skatījums atbalso G. Švābes genocīda traumu pētījumos analizētā upura/pāridarītāja attiecību modeļa perspektīvu, kas izvirza abu pušu atbildību konstruktīva dialoga izveidē, kas rada nepieciešamību tulkot un izlīdzināt atšķirīgās kultūras pieredzes un humanizēt vēsturiski veidoto “ienaidnieka tēlu” (Schwab, 2010: 150). Kā norāda teorētiķe, svarīgi pārraut “traumatisko klusumu” (*traumatic silence*) un veidot dialogu. (Schwab, 2010: 80) Tas ir variants, kā pārvarēt vēsturisko traumu un transpaaudžu komunikāciju padarīt iespējamu. Kā redzams J. Egles prozas tekstos, traumatisma iedīgļi var slēpties arī ārpus etnisko vai nacionālo kategoriju noteiktajām robežām, pašu tuvāko attiecībās, vai drīzāk šo attiecību pārrāvuma faktā, dažkārt vairāku paaudžu starpā. Tādējādi citkārt tuvais var iegūt tālā un svešā veidolu, citāda un svešais šķīst tuvs un saprotams. J. Egles varoņu dvēseļu psiholoģisko šķērsgrīzumu asās šķautnes emocionāli caurvij jau krājuma nosaukumā pieteiktais smeldzīgās krievu tautas dziesmas „*Miļņkij ti moj*” motīvs, kuras vārdus noslēdzošajā stāstā „Kerija” cenšas izprast Latvijā dzīvojošās krievu tautības sievietes Aļevtinas mazmeita Kerija: „Kerija atceras rindiņas, kuras atkārtojas, un klusiņām dungo līdz: – *Milaja moja, vžjal bi ja ķebja, tam v kraju daļokom čužaja mņe ņe nužna...* Kas ir *čužaja*, kāpēc viņš negrib ņemt meiteni līdz?” (Egle, 2018: 258) Dziesmas motīvs emocionāli un konceptuāli sajož vēstījumu, modelējot to dvēseles laiktelpu, kurā katrā atsevišķā stāsta varoņiem iespējams satīties, izlīdzināties, būt kopā, atcerēties un dziedēt dvēseles traumas. Tas ir vienīgais autores piedāvātais izlīdzinājuma un samierinājuma apsolījums.

Līdzīgu psiholoģisko mehānismu radītie „dvēseles slazdi”, kas raksturo pēckara paaudzes kā konkrētā “laikmeta atkarīgas konstrukcijas (*zeitgeist-dependent*)” (Reulecke, 2008: 120) dzīves izjūtu – nespēju sadzīvot, bet nespēju

arī atbrīvoties no psiholoģisko traumu sekām – iezīmē arī D. Vīgantes varoņu dzīves sarežģītos labirintus. Frāze „es gribu nomirt”, ar kuru sākas stāsts „Sastingums” (krāj. „Tad redzēs”), ir sakāpinātu emociju spontāns rezumējums, kas signalizē par D. Vīgantes varoņu eksistenciālo sajūtu par savu dzīvi. Šos vārdus saka cilvēks, kurš, kā skaidro autore, „nevārgst slimības gultā, bezcerībā nezvārojas uz tilta malas virs bezdibeņa, bet gan treniņtērpā rosās pie plīts un gatavojas cept savu iecienīto vēršaci” (Vīgante, 2018: 41). Ikdienības rutīnas klātā virskārta konfrontē nepārejoši gruzdošus dvēseles zemslāņus, kas joprojām barojas no pagātnes notikumiem.

Vairumā stāstu atmiņu un atcerēšanās motīvs ir konceptuāli svarīgs, jo personīgā pieredze un pagātnes refleksijas ir būtisks apstāklis konkrētā notikuma kontekstā. Zīmīgs ir D. Vīgantes stāsts „Oda putekļiem” (krājums „Tad redzēs”), kurā vēsturiskās pieredzes izgaismojumā svarīga loma ir subjektīvajām atmiņām. Tām ienākot ikdienas rituālos, tiek uzturētas paaudžu saiknes un vienlaikus veidots stāsta kompozicionālais rāmis. Stāsta galvenā varone ir zudušā laika intensīvā meklējumu procesā, jo jūtas „laika nodota”, apzinoties, ka kaut kas būtisks dažādu iemeslu – gan objektīvi, gan subjektīvi noteiktu (bērnu, aizņemtības, varbūt sevis dēļ) – dzīvē palaists garām. Izgaismojas neskaidras atmiņas un netieši apjaušami pagātnes rēgi, pieredzējumu kontūras par konkrēto padomju dzīves laiku, kurā „mira un pazuda cilvēki. Cilvēki ar pagātni, ar bērniņas traumām.” (Vīgante, 2018: 98)

Taču vienlaikus zaudētā un zudušā laika meklējumi ir tā dzīves telpa, kurā apjaust lūgšanu spēku un gaidīt vai nesagaidīt atbildes uz „miljons jautājumiem saistībā ar dīvaino Dievu” (Vīgante, 2018: 109), par kuru vairs nav iespējams nedomāt. Triju paaudžu sievietes dzīves ceļi krustojas un mijiedarbojas dvēseles laiktelpā titulistā „Tad redzēs” (krāj. „Tad redzēs”). Stāsts veido idejiskas un mākslinieciskas paralēles ar iepriekš J. Egles prozas piemēros fiksētajiem attiecību sarežģījumiem un to pārvarēšanas mēģinājumiem. Stāstā tēlotās mazās meitenes, kuras dzīve notiek mātes un vecmāmiņas pārrauto attiecību radīto sarežģījumu ēnā (līdzīgi kā stāstā “Ledus apelsīns”), atmiņas par laiku kopā ar vecmāmiņu uznirst reizē ar zīmīgu pēdējā laikā bieži sapņotu sapni: „Vakarnakt atkal attapos sapnī. Es kaila stāvu lielā emaljētā bļodā, kurā vecmāmiņa parasti mazgā veļu. Viņa ar iedauzītu bleķa krūzi lej man uz galvas tikko slauktu pienu. Bļodā pie manis iekāpj vēl viena maza meitene, tā ir mana mamma. Bāli strautiņi likumo mūsu matos un nolīst no pleciem. Abas ķiķinām un tincinām vecmāmiņu, lai pastāsta, nu kā tad tur ir, skaistajos dārzos, pie piena upēm. Vecmāmiņa smaidīdama slauka mūs plānā linu dvielī un čukst: “Tad redzēs!”” (Vīgante, 2018: 111) Šajā visa krājuma koda frāzē ieslēpts nepateiktais, kā atzīst pati autore, „dzīli intīms klusuma brīdis, ieelpa, izelpa, pirms viss turpinās, tikai jau citādi” (Vīgante, 2016b), uz ko attiecināms postkoloniālisma pētnieces G. Čakravorti-Spivakas secinātais, ka „attiecības starp sievieti un klusumu var noteikt pašas sievietes; rasu un šķiru attiecības iekļaujas šajā kontekstā” (Čakravorti-Spivaka,

2014: 39). Un tas notiek jau citā pieredzes līmenī, taču jābrīnās, ka dziedināšanas process ir lēns, to nav iespējams sasteigt un steidzināt. Tumsa kā stāstā materializējusies mākslinieciska substance ir tā bezapziņas zona, kurā pamazām apzināties savas dvēseles dzīves laiku, par kuru pirms daudziem gadsimtiem runājis Svētais Augustīns: „[...] atmiņā ir viss, kas ir dvēselē.[...] nav ne nākotnes, ne pagātnes, drīzāk pareizi būtu teikt, ka ir trīs laiki – pagātnes tagadne, tagadnes tagadne un nākotnes tagadne. Un tieši šie trīs laiki kaut kādā veidā atrodas cilvēka dvēselē [...]. Pagātnes tagadne ir atmiņa, tagadnes tagadne ir vērojums, nākotnes pagātnes ir gaidīšana.” (Augustīns, 2008: 419)

Secinājums **Conclusion**

Noslēgumā jāsecina, ka gan J. Egle, gan D. Vīgante analizētajos īsprozas piemēros vēsturisko procesu traumatiskos nospiedumus galvenokārt fiksē stāstu varoņu psiholoģiskajā izpētes zonā. Teksti ieskicē pieteikto traumu traģisko raksturu un destruktīvos cēloņus, kas ir gan vēsturisku, gan personisku psiholoģisku apstākļu noteikti, vienlaikus aktualizējot iespējamo traumas pārvarēšanas un dziedināšanas perspektīvu. Abu rakstnieču stāstos aktualizētais atcerēšanās fenomēns kā būtisks atmiņas koncepta segments izgaismo dažādu paaudžu, īpaši sieviešu, atšķirīgās traumatiskās pieredzes, to pārmantojamību. Tādējādi iespējams runāt par zināmu prozas varoņu likteņu nolemtību, kas ir vēsturiskās atmiņas joprojām neatrisināto jautājumu apzīmogota. Mākslinieciski stāstos minētais aspekts atklājas kā „dvēseles atmiņu” slazdi, kuros varoņi sapinušies, iestrēguši, no kuriem mēģina izrauties, vai arī ar kuriem fatālā nolemtībā samierinās. Atmiņas fenomēns spilgtu nospiedumu veidā telpā atsedz laika dimensiju un izgaismo gan individuālās, gan kolektīvās atmiņas vairākus līmeņus – vēstures, kultūras, autobiogrāfisko, femīno u.c., rodot iespēju mazināt spriedzi starp vēsturi un atmiņu, normalizēt starppaudžu un etnisko kopienu komunikāciju mūsdienu vēsturiskajā un sociālpolitiskajā realitātē. Visi šie atmiņas līmeņi krustojas abu rakstnieču stāstos, veidojot sava veida laika spirāli, kurā ik pa brīdim kāds pagātnes notikums uzplaiksnī tagadnes norisēs, atklājot pagātnes un tagadnes sarežģītās attiecības un to izvērtējuma nepieciešamību.

Summary

The topic of the article reflects the current interest of Latvian literature in the painful history of the 20th century, which is connected with the reevaluation of the events of the Second World War and the post-war Soviet period and their consequences. The article deals with examples of Egle's and Vīgante's short stories, highlighting the impact of historical and psychological conditions and the traumatic consequences of the characters' fates. The aim of the article is to

evaluate and characterise the reflection of the transference of historical trauma and the perspective of overcoming it in the short stories of both writers.

The stories by Egle from the collections “Gaismā” (In the light; 2015), “Svešie jeb miļenkij ti moj” (Strangers or miļenkij ti mo; 2018) and the stories by Vīgante from the collections “Ledus apelsīns” (Ice Orange; 2016) and “Tad jau redzēs!” (Then you will see!; 2018) were selected as examples for research. The works of both authors reflect the inclusion of individual stories in the collective trauma narrative. The chronotope of the historical memory in Egle’s and Vīgante’s prose forms a hard-to-exit labyrinth where the deep subconscious traumas resonate with insuperable conflicts after the Second World War and the unavoidable coincidences of circumstances. The characters’ fates, actions and lifestyles, highlighted in the prose of Egle and Vīgante, clearly demonstrate the consequences of trauma. Both writers highlight the limits of historical memory experience marked by the intersection of individual and collective memory. The theoretical-methodological approaches of postcolonial and memory theory provide an opportunity to evaluate the causes, nature and overcoming of the traumatic experiences of prose characters’. In the analysed texts, historical memory is illuminated in the communication of individual and collective memory, revealing the impact of the traumatic experience of history, which includes the heritability of trauma in several generations. However, at the same time, the possible options for overcoming and healing the trauma are also expressed. Remembrance is one of the most important ways to heal trauma, reducing the tension between history and memory.

Acknowledgement

This research is funded by the Latvian Council of Science, project “Navigating the Latvian History of the 20th-21st Century: Social Morphogenesis, Legacy and Challenges” (No VPP-IZM-Vēsture-2023/1-0003).

References

- Asmane, A. (2018). *Jaunais īgnums par memoriālo kultūru. Iejaukšanās*. Rīga: Zinātne.
- Augustīns. (2008). *Atzīšanās*. Rīga: Liepnieks un Rītups.
- Egle, J. (2015). *Gaismā*. Rīga: Latvijas Mediji.
- Egle, J. (2018). *Svešie jeb miļenkij ti moj*. Rīga: Latvijas Mediji.
- Čakravorti-Spivaka, G. (2014). *Vai pakļautie spēj runāt?* Rīga: Mansards.
- Jones, P. (2013). *Myth, Memory, Trauma: Rethinking the Stalinist Past in the Soviet Union, 1953–70*. New Haven; London: Yale University Press.
- LaCapra, D. (2016). Trauma, History, Memory, Identity: what remains? *History and Theory* 55, October, p. 375–400.
- Reulecke, J. (2008). Generation/Generationality, Generativity, and Memory. In *Cultural Memory Studies* (119–126). Berlin-New York, Walter de Gruyter GmbH & Co.

Schwab, G. (2010). *Haunting Legacies: Violent Histories and Transgenerational Trauma*. New York: Columbia University Press.

Vickroy, L. (2015). *Reading Trauma Narratives: The Contemporary Novel and the Psychology of Oppression*. Charlottesville. London: University of Virginia Press.

Vīgante, D. (2016a). *Ledus apelsīns*. Rīga: Zvaigzne ABC.

Vīgante, D. (2016b). *Vienošanās nav iespējama*. Pieejams:
<https://ir.lv/rubrika/culture/page/25/>

Vīgante, D. (2018). *Tad redzēs!* Rīga: Zvaigzne ABC.